

УДК 94(477.87)“1944/1945”:070.431.5

П. М. Худіш

МІЖНАРОДНА РЕАКЦІЯ НА ПРИЄДНАННЯ ЗАКАРПАТТЯ ДО СРСР (1944–1945 рр.)

Автор досліджує міжнародну реакцію в засобах масової інформації та дипломатичних колах на процес приєднання Закарпатської України до складу Радянського Союзу, а також події навколо чехословацького лондонського уряду та спосіб їх висвітлення в пресі. Аналізуються матеріали світових провідних газет та журналів (британських, американських, польських), а також реакція з німецької, чеської та словацької сторін. Зроблено спробу простежити причини і наслідки виникнення резонансу в світовій пресі, з приводу даного питання, в січні 1945 року.

Ключові слова: Закарпатська Україна, Чехословаччина, СРСР, світова преса, приєднання.

По закінченню Другої світової війни Закарпаття знову стає об'єктом геополітики. Світові військові катаклізми спричинили, в черговий раз у ХХ столітті, до зміни державної приналежності цього невеликого краю, розташованого на південних схилах Карпат. Впродовж перших трьох десятиків років “кривавого століття”, Закарпаття перетворювалось з північно-східної периферії Угорського королівства в далекосхідну окраїну Чехословацької республіки, поверталось в попередній статус, переживши потужний міжнародний розголос в часи Карпатської України 1939 року, і, в кінцевому рахунку, трансформувалось в найзахіднішу, але від того не менш периферійну та окраїну, частину Радянської України. Ці метаморфози політичної приналежності не могли промайнути непоміченими, як в світових дипломатичних колах, так і в засобах масової інформації, а, відповідно, повинні були обговорюватись і на повсякденному рівні.

Автор намагається дослідити міжнародний резонанс подій, що відбувалися на території Закарпатської України/Підкарпатської Русі з кінця жовтня 1944 р. (вступу Червоної армії на територію Закарпаття) по червень 1945 р. (підписання Договору між СРСР та ЧСР). Нами зроблена спроба аналізу матеріалів провідних світових газет та журналів (британських, американських, польських), причин виникнення розголосу в світових ЗМІ, а також наслідків резонансу. Дана тема, на жаль, не набула широкого висвітлення в історіографії. Найбільше досліджена в працях професора В. Мар'їної [1], частково професора І. Попа [2; 3], а також чеських вчених Я. Марєка [4] та Я. Немечека [5]. Автор спиратиметься, переважно, на матеріали знайдені в Національному архіві Чеської республіки, в фонді тодішнього міністра закордонних справ Губерта Ріпки, котрому подавали численні доповіді та вирізки зі світових ЗМІ на досліджувану тему.

Ще з 1944 року Державна Рада Чехословацької республіки, котра знаходилася в Лондоні, започаткувала на міжнародній радіостанції BBC передачі українською мовою, спрямовані на цільову закарпатську аудиторію. В той же час, із Москви почало лунає радіо “Голос Закарпатської України”, в передачах котрого, проте, ще толерувалася територіальна цілісність повоєнної, відновленої в майбутньому Чехословацької республіки [6, с. 271]. 8 квітня 1944 року в Лондоні міністр закордонних справ чехословацької влади в екзилі Губерт Ріпка з радянським послом Лебедевим підписали “Угоду про відносини між чехословацькою владою і радянським верховним головнокомандуванням після вступу радянських військ на чехословацьку територію”, в якій досить однозначно констатувалося, що як тільки певна частина території перестане бути пасмом військових операцій, чехословацька влада там повинна отримати повну виконавчу цивільну владу [7, с. 61]. 18 жовтня 1944 року Червона Армія переходить через Карпатські гори, а вже 20 жовтня тодішній міністр закордонних справ ЧСР Ян Масарик повідомляє міністра Франтішка Немеца, як голову урядової адміністрації на визволеній території, та генерала Антоніна Гасала, як голову Командування визволеною територією (військова структура, що підпорядковувалася Головному командуванню міністерства оборони) про те, що виникла ситуація передбачена угодою від 8 травня. За згодою президента Бенеша та уряду вони повинні негайно відправитися на звільнені території Чехословаччини, тобто на Підкарпатську Русь [8, с. 207]. 28 жовтня 1944 року делегація прибуває до міста Хуст. Воно стало центром північно-східної частини, котру відзначили як територію, підпорядковану чехословацькій адміністрації. Натомість, південно-західна частина краю, з головними містами Ужгородом, Мукачевом та Береговом, залишилася в статусі зони військових дій в підпорядкуванні командування Червоної армії. За день до того, 27 жовтня, Немец та Гасал перебувають на півгодинному прийомі у генерал-полковника Лева Мехліса, члена військової ради 4-го Українського фронту. Про цю зустріч, на котрій він сам був в ролі перекладача, генерал Гасал напише: “На вимогу чехословацького урядового делегата міністра Немеца, щоб нам було дозволено прямий радіозв'язок з Лондоном і Москвою, Мехліс відповів, що дозвіл дати не може, тому що територія, куди ми від'їжджаємо належить і надалі до оперативного пасма, тобто до пасма тилу фронту” [4, с. 55]. Користуватися радіостанцією так і не було дозволено для урядової місії за весь час її перебування на території Закарпаття. Хоча, ще 30 березня 1944 року, в Лондоні шеф третього (оперативного) відділу Штабу відбудови збройних сил (ŠVBM) Ярослав Ведрал-Сазавський віддав наказ надпоручнику телеграфісту Йозефу Сушеру (Jozef Süsser) налагодити негайно після вступу на звільнену територію радіозв'язок не лише з Лондоном та Москвою, але з Туреччиною, Італією, радіостанціями парашутистів на окупованих нацистами територіях, а також провести навчання нових радіотелеграфістів безпосередньо на місці, де би знаходилась радіостанція [4, с.54]. Не зважаючи на заборону, Сушеру все ж вдалося таємно перевезти до Хуста якісну агентурну радіостанцію польського виробництва AP-5. За її допомогою було налаштовано прямий радіозв'язок з Лондоном з

околиць Хуста, а, згодом, і зі словацької території. Радіостанція, під кодовою назвою "Vladislav", та сам факт передачі прямих повідомлень в Лондон був настільки засекреченим, що про нього не знав навіть голова делегації Немец. Він користувався тільки кур'єрським зв'язком через управління 4-го Українського фронту та чехословацьке посольство в Москві, тобто передавав повідомлення шляхом Хуст-Москва-Лондон. Про нелегальний прямий зв'язок з лондонським урядом в делегації Немеца знали лише кілька осіб: Франтішек Круцький (саме він, скоріш за все, і перевіз у своїй дипломатичній машині радіоапарат, оскільки на відміну від Сушера був "цивілом" і міг уникнути пильного огляду з боку радянських спецслужб), генерал Антоніп Гасал, юрист міністерства внутрішніх справ Карл Заваділ, а також римо-католицький священик та близький соратник прем'єр-міністра Яна Шрамка монсенйор Франтішек Гала [5, с. 129-130]. Всі вони передавали, час від часу, повідомлення в Лондон і саме Гала в депеші, від 4 січня 1945 року, призначеній для міністра Ріпки, вказує, що 24 грудня 1944 року київське радіо оголосило повністю "Маніфест про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною", далі в депеші вказано, що "були прочитані всі брехливі атаки на чехословацьку армію, надруковані в "Закарпатській Правді" із заголовками такими як "Бандити в уніформі". Все вказане там – брехня. Статті уже має Піка (голова Військової місії ЧСР в Москві – Х.П.). Потрібен демарш" [9, арк. 30]. Таким чином, вперше лондонський екзильний уряд отримав інформацію, що СРСР вирішив надати розголосу подіям на Підкарпатській Русі. Причини, чому це було зроблено не до кінця ясні, але, можливо, таким чином Сталін вирішив остаточно натиснути на Бенеша у справі визнання Чехословацькою польського прокомуністичного люблінського уряду.

Ще до оприлюднення по київському радіо справ із новоствореної Закарпатської України, питанням приєднання цієї стратегічної області до СРСР почали активно цікавитися союзники держави Рад Англія та США. Причинами їх інтересу до питання були, звісно, можливість втілення "віковичної мрії" Російської імперії, а згодом СРСР, щодо виходу "за Карпати" і отримання плацдарму для контролю над Центральною Європою і Балканами. Крім того, СРСР повинен був скласти перед союзниками перший іспит на дотримання декларації про невтручання у справи визволених держав. 16 грудня на зустрічі посла ЧСР в Москві Зденека Фірлінгера та посла США Вільяма Гаррімана представник Чехословацької держави завірив американського колегу, що рух за приєднання сильний, проте ситуація для Бенеша не є важкою, "український націоналізм завжди був чутливою проблемою для Москви", але Бенеш впевнений, що зможе домовитись у цьому питанні з СРСР [1, с. 124].

Ф.Б. Ніколс, англійський посол при чехословацькому уряді в Лондоні, 21 грудня теж цікавився у міністра Ріпки, що сталося на Підкарпатській Русі і чому Немец поїхав до Москви. Ріпка, відклавши детальне роз'яснення на майбутню зустріч після Різдва відповів, що є певні труднощі з українським рухом і делегат поїхав до Москви, щоб їх вирішити. В доповіді президенту Бенешу Ріпка напише, що "зі слів Ніколса видно, вони багато чого вже і самі знають, очевидно, він британського посольства в Москві". Ріпка зустрівся з Ніколсом знову 29 грудня. Пояснення чехословацького міністра щодо "непорозумін" на Підкарпатті зводились до двох причин: "а) не було потрібним чином в'яснено, чи може Немец переймати управління, коли ще продовжувалися військові операції", "б) швидко виник рух за приєднання Підкарпаття до Радянської України". Щодо другої причини, то Ріпка додав: "Це нас не здивувало, ми знали, що, рано чи пізно, воно виникне – це невідворотний наслідок молодого і сильного українського націоналізму. Згідно певним уривчастим даним, котрі ми маємо, рух був підтриманий і певними радянськими українськими офіцерами. До місцевих українських націоналістів, котрі, проте, в більшості своїй, являються комуністами, приєдналися, звісно, тут же багато мадяронів та колабораціоністів, щоб цим радикалізмом захистити себе". Він додав також: "у нас є уявлення, що те, що відбувається на Підкарпатті є неприємним для радянського уряду. Очевидно, український націоналізм настільки сильний, що з ним необхідно рахуватися, хоча для радянського уряду в зв'язку з цим можуть виникнути серйозні міжнародні труднощі". На питання Ніколса, чи це "не подвійна гра" Ріпка відповів заперечно і сказав, що вірить в дружні наміри Москви відносно Чехословацької держави. Ніколс схвалив дії чехословацького уряду, підкреслив, що необхідно стояти на позиціях чехословацько-радянського договору та наполягати на перенесенні переговорів про територіальні зміни на післявоєнний час. Посол відмітив, що побоюється як би з "підкарпатського інциденту" не виникло нових труднощів між союзниками [1, с. 125]. Такі труднощі вже існували в зв'язку з ситуацією в Польщі та визнанням польсько-радянського кордону, а отже, англійський уряд, через посольство в Москві, міг бути проінформований про радіоповідомлення з Києва 24 грудня, зважаючи на досить впевнені тези і запитання Ніколса в розмові з Ріпкою.

Проте, механізм міжнародного розголосу було запущено. 8 січня 1945 року шведська ліберальна газета "Dagens Nyheter" та консервативна "Svenska Dagbladet" опублікували повідомлення, як вони написали, отримане з приватних джерел, про те, що українська радянська республіка вперше у радіоефірі "висунула претензії на приєднання Карпатської України до української республіки". Представник чехословацького посольства спробував ще того ж дня зв'язатися з послом СРСР в Швеції Олександром Коллонтаєм, проте невдало – зустріч відбулася значно пізніше в зв'язку з хворобою чехословацького дипломата. Тим часом, журналіст чехословацького інформаційного агентства (СТК) В. Тауб безрезультатно спробував дізнатися подробиці цієї інформації в канцелярії СТК в Лондоні. Між тим, 10 січня 1945 року, в шведській газеті "Aftontidningen" з'явилася цікава стаття Івана Фалуді під назвою "Ідея аншлюсу в Карпатській Україні не нова". В ній автор вказує, що ідея приєднання Карпатської України до української республіки є між карпатським людом сильною [10, арк. 18]. Чехословацьке посольство в рапорті про дану статтю зазначає цитату: "Підбадьорливі слова, котрі сьогодні чути з Києва і Любліна не є чужими для цього народу, що має за собою важкий досвід. Уряд Бенеша навряд чи буде проти евентуальної зміни державної приналежності, котра би Чехословацьчину звільнила від цілого ряду військових витрат". Автор статті – угорець за

національністю, Іван (*народжений Іштван – Х.П.*) Фалуді (*угорською мовою читається як Фолуді – Х.П.*) дослідником І. Попом ідентифікований як “письменник” чомусь з арабським прізвищем”, на основі цього професор Поп робить припущення, що СРСР вмикає в дію свою “міжнародну громадськість” [2, с. 92]. Фалуді був угорським емігрантом, котрий належав до анархо-синдикалістських кіл Швеції. Під час Першої світової воює на італійському та російському фронтах у складі австро-угорської армії. В Російській імперії потрапляє в полон, перебуваючи там під час революції 1917 року. Повернувшись в Угорщину працює журналістом закордоном, а, згодом, у 1924 році, емігрує до Швеції. В 1931-1933 роках проживає в Радянському Союзі, звідки втікає від сталінського режиму через Кольський півострів, Фінляндію, Північну Норвегію знову в Стокгольм. Навряд чи його, зважаючи на цей факт, можна вважати палким прихильником Сталіна і сталінізму, проте лівих поглядів він продовжив дотримуватися, про що свідчить його участь в Іспанській революції на стороні республіканців в 1936-1939 рр. [11]. Його стаття спричинила реакцію Вілмоша Бьома, угорського емігранта в Швеції. Бьом повідомив чехословацьке посольство, що в інтересах майбутніх добрих чехословацько-угорських стосунків, угорці не повинні втручатися у справи, які до них не відносяться, і залишити питання, котрі торкаються Чехословаччини та СРСР на вирішення цим двом державам. Бьом повідомив посольство ЧСР, що написав статтю з реакцією, хотів опублікувати її в “Aftontidningen”, але редактор відмовив йому, власне, з тих самих причин, якими він же аргументував проти Фалуді. Тому Бьом запропонував посольству ЧСР надати свою готову статтю та опублікувати її в газеті під прізвищем чехословацького журналіста. На цей крок посольство не пішло і вирішило зайняти вичікувальну позицію [10, арк. 19]. Здавалось би, прохання Бьома є досить дивним, проте, якщо детальніше розглянути його особу, то ситуація частково прояснюється. Вілмош Бьом в часи Угорської радянської республіки 1919 року був народним комісаром військових справ та головнокомандувачем угорської Червоної армії. З 1938 року проживав у Швеції, і, згідно досліджень шведського історика Агрелла, був подвійним агентом, працюючи на розвідки Великобританії та СРСР. Вірогідно, що стаття Івана Фалуді була спонтанним, не керованим зі сторони СРСР, висвітленням подій на Закарпатській Україні. Радянський Союз не планував вплутувати в цю справу представників інших держав (Фалуді на той час ще не був громадянином Швеції), а тим більше Угорщину, в зв’язку з цим, скоріш за все, Вілмошу Бьому і було доручено дану справу.

У зв’язку зі шведським “витоком інформації в пресу”, чехословацький уряд ще 8 січня починає розробку детальних інструкцій для всіх основних посольств і консульств. Вони були розіслані 12 січня у посольства Вашингтону, Парижу та Анкари і консульства Нью-Йорку, Риму, Женеви та Стокгольму. Досить розширені інструкції містили в собі детальний опис подій, що відбулися на Закарпатті після приїзду делегації Франтішека Немеца. Наголошувалося, що у ситуації, що склалася вся відповідальність лежить на українських націоналістах, котрі є комуністично-налаштовані. Вказується, що чехословацька влада дотримується позиції, згідно якої радянському московському керівництву “теж не приємна дана ситуація, проте воно не має морального права йти проти волі народу”. Далі йдеться про те, що питання територіальної приналежності регіону є лише справою двох країн: Чехословаччини та СРСР, і буде вирішено по закінченні війни в дусі дружби і партнерства. Висвітлено процес прийому добровольців до Червоної армії і проבלенні, що виникли внаслідок повтору у чехословацької військової місії, а також вказано, що, згідно обіцянки Молотова, така ситуація не повториться в Словаччині. Головний акцент розміщено на тому, що це “українська акція” і прояви можна було бачити ще до 1938 року, тому Чехословаччина до цього руху була готова. Огляд подій призначався для внутрішнього ознайомлення дипломатичного корпусу, проте, в кінці рапорту, повідомлялися кілька тез, якими повинні були користуватися дипломати в разі термінових запитів: “1) на Підкарпатті природно варто було очікувати розвиток українського національного руху; 2) через це не може бути і не буде протиріч між Чехословаччиною та СРСР, уряди домовляться між собою, коли прийде час; 3) чехословацька і радянська влади наполягають на угоді та договорі (від 12.12.1943 р. та 8.05.1944 р. – Х.П.), ми повинні розуміти, що довга війна спричинила чимало політичних і психологічних потрясінь” [12, арк. 288-294].

12 січня 1945 року, американський журналіст інформаційного агентства “Associated Press” в Лондоні, Люїз Локнер повідомляє: “Бенеш боїться, що Радянський Союз має намір анексувати Закарпатську Україну, а лідер карпатських українців Петрущак запропонував чехословацькому уряду поступитися нею. Пропозиція Петрущака сильно налякала Бенеша, котрий вирішив при першій можливості повернутися в Чехословаччину зі своїм кабінетом...Пропозиція Петрущака викликала особливо сильне занепокоєння тому, що по його проекту територія Закарпатської України виходить за межі її нинішніх кордонів. Петрущак вважає, що в її склад повинна увійти частина Словаччини, включаючи Штрбське Плесо (*тобто Східна Словаччина – Х.П.*)” Телеграма Локнера викликала велику сенсацію в американській пресі і багато газет, перед тим як опублікувати цю інформацію, звернулися до голови чехословацького інформгентства в США Я. Папанека за коментарями. Він відповідав: “Повідомлення про плани Радянського Союзу, направлені на включення Закарпатської України до складу Радянської України, не мають жодних підстав. Я підозрюю, що це повідомлення виходить з джерел, що прагнуть зашкодити відносинам між Об’єднаними Націями. Відносини між Чехословаччиною і Радянським Союзом були і залишаються самими сердечними” [1, с. 126].

Проте, публікації в світовій пресі не припинилися. Англійська газета “Catholic Herald” 12 січня пише, що на Закарпатській Україні встановлено Народну Раду, котра є під впливом росіян, і вимагає від’єднання краю від Чехословаччини. Вказує, що президент Бенеш до цього часу приховував інформацію про стан справ на Підкарпатті, тому газета отримала її “від когось, хто зойно повернувся зі звільненої території”. “Практично всі жителі даного регіону – продовжує журналіст – є католиками східного обряду, проте повідомляється, що православний єпископ з Хусту попросив московського патріарха про входження до складу московського патріархату. З огляду на те, що православна церква на Підкарпатській Русі була створена Бенешом як

політичний маневр проти об'єднання католиків, можна розгледіти в цьому кроці тактичний маневр червоного імперіалізму". Також розповідається про нібито візит представника Народної Ради до Немеца, де він нагадав чехословацькому делегату, що за угодою 1919 року про входження до складу Чехословаччини Підкарпатська Русь мала бути автономною та має право на власне військо. Таким чином – йдеться далі у статті – відбулася мобілізація до Червоної армії [9, арк. 29-31]. Розглянувши ці декілька пасажів, справді, можна судити про статтю, як таку, що написана зі слів особи, котра не була в курсі того, що відбувалося на Закарпатській Україні, оскільки інформація подана газетою є частково вигадкою, частково перекручуванням фактів. Лондонська "The Tablet" в своїй статті вихваляє міжвоєнну зовнішню політику Бенеша, котрий зміг вдало маневрувати між Заходом та СРСР, в той же час натякаючи, що це може не врятувати Чехословаччину від гіпотетичної втрати території. Також автор вказує: "росіяни мають напоготові ще й своїх словаків та своїх чехів", тим самим зазначаючи, що Чехословаччині варто побюватися сценарію Закарпатської України і надалі [9, арк. 31-33]. Більш стримано про події розповідає журналіст газети "New Statesmen and Nation", описуючи події дотримується доволі нейтральної позиції. В статті вживає для позначення території тільки слово "Підкарпатська Русь", а для народу – "русини". Завершується висвітлення подій висновком, що "ідеальним рішенням для Підкарпатської Русі була б автономія в складі Чехословаччини, проте ми б не здивувалися, якби ця автономія була реалізована в рамках СРСР" [9, арк. 33-34]. Наступного дня, 13 січня, стаття про події на Закарпатській Україні вийшла в одному з найвпливовіших світових видань "The New York Times" під назвою "Русинська поступка Радянському Союзу очевидна". Стаття базується на повідомленні Локнера, зокрема, щодо інформації відносно Петрушача (в статті вказано його прізвище помилково – Петрушка – Х.П.) та претензій на Східну Словаччину. Завершує автор інформацією, що Молотов відіслав ноту до чехословацького уряду про те, що "Радянський Союз дотримується договору 1943 року, але потрібно зважати на сильний рух за включення до Великої України". "Чехословацький уряд, залившись сам на сам з цією заявою повинен вирішити: чи це був ультиматум, дружня порада, чи просто інформація до відому" – констатує автор статті [10, арк. 9]. Практично ідентична інформація, що базувалася на повідомленні журналіста "Associated Press", тільки під дещо зміненою назвою виходить того самого дня в суботній "New York Herald Tribune".

Проте, на підкарпатській проблемі сконцентрувалася не тільки англосаксонська преса. 13 січня 1944 року, газета польських емігрантів у Великобританії "Dziennik Polski" друкує статтю присвячену Закарпатській Україні. Основні події викладені на основі статті лондонської "New Statement" та інформації Локнера, проте надзвичайно цікавим є коментар польського журналіста поданий в кінці статті. Автор визнає, що не має багато інформації про долю делегації Немеца, проте "новини, які поширюються Лондоном не є надто оптимістичними". Скоріш за все, констатує він, Підкарпатська Русь буде включена до складу СРСР. Далі польський журналіст визнає, що ця земля пережила колосальне економічне піднесення за часів Чехословаччини, на відміну від періоду Угорщини, і зараз саме час для дискусій: "Чи було можливим Підкарпатську Русь ближче пов'язати політично і культурно з іншими частинами Чехословаччини?". Наступні кілька абзаців торкаються як долі Підкарпатської Русі так і питання Східної Галичини: "Приєднання Підкарпатської Русі до Радянської України буде доказом того, наскільки правдивою, загалом, була теза, що російські вимоги в питанні Східної Галичини не були продиктовані жодними іншими причинами – а найменше, можливо, причинами стратегічними, котрі є зараз питаннями доволі спірними – але виключно бажанням раз і назавжди вирішити українську проблему. Хай хто би що не казав у довгелезних дискусіях і полеміці про проблеми Східної Галичини, залишається факт, від котрого не можна відхреститися, що український народ в цій області мав можливість розвитку і праці, створив видатні приклади втілення робітничої енергії, наприклад товариство "Маслосоюз" – одну з перших подібних організацій у Європі. Українська інтелігенція мала повний доступ до освіти, мала можливості висловити свої погляди в парламенті, політичні партії розвивалися вільно. Польща не хотіла творити зі Східної Галичини П'ємонт. Польська громадська думка вірила, що можливе співжиття поляків і українців та активно висловлювала свою позицію на акти короткозорої політики відносно них". Продовжуючи тему, автор констатує: "На сьогодні російський план стає очевидним для кожного. Приєднання Східної Галичини і Підкарпатської Русі до Радянської України створить Велику Україну в складі Радянського Союзу і ліквідує "українську проблему" з точки зору СРСР. Польська громадськість починає все чіткіше розуміти справжній зміст цієї неправдивої лінії, продовженої безпідставною пропагандою далеко на південь, далеко за справжню лінію, котру колись накреслив британський політик" [9, арк. 35]. В цих кількох емоційно-яскравих реченнях кореспондент "Дзенніка Польського", звісно, мав на увазі лінію Лорда Керзона, а тональність статті чітко вказує на ностальгійні нотки, щедро забарвлені улесливими та не зовсім щирими дефініціями, відносно стану справ в міжвоєнній Східній Галичині. Стаття завершується реченням про те, що "чехословацький дух всепрощення не зберіг Чехословаччину від операції на Підкарпатській Русі". Таким чином, вперше у пресі з'являється термін "операція", замість дотеперішніх визначень "широкого народного руху".

Проте, це була не єдина стаття зі сторони польських засобів масової інформації. 20 січня 1945 року, в Лондоні було подано рапорт до міністерства закордонних справ ЧСР зі статтею з польського журналу "Orzeł Biały", котрий був офіційним друкованим органом польських збройних сил у складі Червоної Армії. Стаття вийшла друком ще 24 грудня 1944 року, саме в той день, в який згідно секретної депеші Франтішека Гали, відбулася трансляція "Маніфесту" та античеської пропаганди по київському радіо. Автор статті Мартін Гуска переважно описує становище Підкарпатської Русі у міжвоєнний період, акцентуючи на критиці чехословацької влади: недосконалість виборчої системи, недотримання пункту Сен-Жерменського договору про надання автономії тощо. На завершення, автор подає кілька речень про урядового делегата Немеца, характеризуючи його не як "управляючого звільненими територіями, а тільки виконавця при органах

радянської армії”. Ну, і звісно, останнє речення статті: “Виникає питання: Чи буде Підкарпатська Русь належати Чехословаччині, чи дійде до добровільної інкорпорації в склад Радянської України? На це питання дасть відповідь найближче майбутнє” знімає сумніви про ціль даної статті і вірогідне її цензурування радянськими компетентними органами [9, арк. 48-49].

Через кілька днів після надходження першої інформації до Лондона, зі статтями про Підкарпатську Русь виходять газети “Sunday Times” (14 січня 1945), “Reynolds News” (14 січня 1945) та “Daily Worker” (15 січня 1945). Вони, загалом в нейтральних тонах, описують події на Закарпатській Україні і констатуючи майбутнє приєднання як дружній договір двох країн і утримавшись від коментарів, що виринали кілька днів перед тим, щодо Східної Словаччини [9, арк. 41-43]. Можна припустити, що це пов'язано з отриманням газетярми офіційних коментарів від посольств, котрі, як вказувалося вище, були розіслані ще 12 січня.

Зрозуміло, що питання зміни державної приналежності однієї з територій в центрі Європи, безсумнівно, повинно було привернути увагу і Німеччини. Серед документів призначених для міністра Ріпки знаходимо бюлетень з політичним коментарем такої собі “Німецької європейської служби на болгарській мові” (“German European Service in Bulgarian”), що датований 15 січня 1945 року. В ньому зазначено, що через кілька днів буде проводитись секретна конференція за участю Рузвельта (*скоріш за все йдеться про майбутню Ялтинську конференцію – Х.П.*). “В Лондоні активно обговорюється, поряд з Грецією та Югославією, також і питання анексії Підкарпатської Русі Радянським Союзом” – йдеться в бюлетені. Далі вказано, що СРСР провів спробу анексії цих земель кілька тижнів тому, в зв'язку з чим Бенеш відправив до Москви делегата Немеца, котрий перебував на Підкарпатті як представник уряду. Немець не вдалося домовитися з Московою ні про що. Молотов заявив йому, що більшість населення бажає приєднання до Радянського Союзу, в зв'язку з цим угода 1943 року втрачає будь-який сенс. “Якщо ця спланована крадіжка буде реалізована, то східні кордони Радянського Союзу простягнуться аж до Високих Татр. Ця нова політична атака Радянського Союзу розглядається в Лондоні, як бажання з боку Москви досягнути доконаного факту якомога швидше” [9, арк. 40].

Всесвітньовідомий часопис “The Times”, в статті від 16 січня 1945 року про події на Підкарпатті, не надто категоричний у висловлюваннях. Журналіст опирається переважно на інформацію з київського радіо, називає події на Закарпатській Україні “панукраїнським рухом”, описує перші заходи НРЗУ, зокрема націоналізацію підприємств та земель [9, арк. 45-46].

Протягом середини січня 1945 року інтерес до підкарпатської проблеми в британській пресі тільки посилювався. 19 січня “The Tablet” вийшла з черговою статтею, де серед іншого йшлося про стратегічний інтерес ще Російської імперії, а зараз СРСР, виходу “за Карпати”, а також про важливість Підкарпатської Русі для Чехословаччини, в сенсі існування Малої Антанти, як єдиного спільного кордону з Румунією. Чергову статтю видає “The Catholic Herald”, в якій описує ситуацію навколо визнання люблінського польського уряду. “Бенеш і чехословацький уряд не знають як їм поступити, як західні держави – утриматися від визнання люблінського уряду, чи послухати Радянський Союз та визнати” – пише газета. Також, ведуть далі вони, що мають в наявності інформацію з приватних джерел, що 11-12 січня Бенеш все ж погодився на визнання польського прокомуністичного уряду, але це поки тримають в секреті. Того ж дня, “Time and Tide” в статті про Підкарпатську Русь пише, крім всього іншого, і про те, що в майбутньому “Росія може стати протектором Чехословаччини від можливого німецького реваншу. А отже, Бенешу нічого не залишається як дотримуватися проросійської політики. Газета “The Tribune” пише про те, що чехословацькі кола в Лондоні твердять, що не будуть проти, якщо бідну та невдячну Підкарпатську Русь захоче приєднати Радянський Союз. Також, вказує, що багато зла для Підкарпатської Русі походить з польських кіл, котрі вважають, що втягнувши Бенеша у свої проблеми зможуть їх скоріше вирішити [9, арк. 61-66].

Авторитетна британська газета “The Economist” 20 січня теж виходить зі статтею про події на Закарпатській Україні. Її загальний настрій можна описати як шкодування чехів, які сподівалися, що добре ставлення до росіян може вберегти їх (чехів) від неприємностей. Рух на Підкарпатській Русі газета називає “русинським іредентизмом” та пише, що Москва намагається абстрагуватися від нього, зміщуючи акцент на, в лапках, “незалежний київський уряд”. Проте, доволі об'єктивно зазначає “The Economist”, “бідні пастухи та лісоруби Підкарпатської Русі набагато ближче етнічно і культурно до таких самих пастухів і лісорубів Буковини чи Галичини, ніж до жителів Богемії та Моравії”. Лондонська газета “The Observer” від 21 січня вказує, що, за їх даними, в чехословацьких дипломатичних колах немає недовіри до справжності народного руху за приєднання до СРСР, але вони неприємно здивовані способами, якими радянська влада проводить цей процес (через передачі київського радіо, пропагандивні кампанії тощо). “Якби радянська влада напряму звернулася до Чехословаччини з проханням передати Підкарпатську Русь – пише далі газета – то, очевидно, ЧСР не мала б жодних заперечень”. 21 та 22 січня з короткими повідомленнями про Підкарпатську Русь вийшли випуски “The Reynolds News” та “Daily Telegraph”. 25 січня британська “Daily Herald” підіймає питання Підкарпатської Русі в контексті вимог Тіто на Македонію та румунського Короля Міхая I на Трансільванію. Стаття завершується карикатурою на цих двох лідерів та Едварда Бенеша, де президент ЧСР зображений біля карти Підкарпатської Русі з написом “Бенеш може втратити це” [9, арк. 55-59; 68].

Між тим, на кінець другої декади січня розголос навколо проблеми Підкарпаття в британських щоденних газетах затих, проте в деяких тижневиках все ще з'являлися статті. Зокрема, “Weekly Review” від 26 січня називаю ситуацію, що склалася “новим Мюнхеном” (*мається на увазі т.зв. “Мюнхенська змова” 1938 року – Х.П.*). “Ще цікавішим є те – продовжує журналіст – що в травні 1944 року вийшла друком в Москві інструкція для радянських офіцерів, в якій містилися наступні слова: “Карпатська Україна, котра без яких-небудь політичних, географічних, етнічних чи історичних причин колись належала до Чехословацької республіки населена українцями, тобто народом, більшість якого живе в Радянському Союзі. Тому ніхто крім СРСР не має

право вирішувати майбутню долю цього краю. Радянська Карпатська Україна тримала би в стані шаху кожную спробу створення антирадянського блоку в південно-східній Європі". В черговому номері "The Tribune" Ян Левчик, в досить великій аналітичній статті, "Головні болі для президента Бенеша" висуває твердження, що Чехословацька повинна в заміні Підкарпатської Русі отримати частину німецьких земель (на зразок Польщі). Це можуть бути землі лужицьких сербів, де й досі проживає слов'янське населення. Також, журналіст стверджує, що офіційні чехословацькі органи видали мапи, на яких вказано, що в Середньовіччі до Чеської Корони входили значні землі Центральної Європи (а до XIV ст. навіть Берлін) [9, арк. 40-46].

В той же час, на відміну від англійської та американської преси, що робила акцент на внутрішньополітичних аспектах проблеми приєднання, в офіційних ЗМІ Протекторату Богемія та Моравія йшлося в першу чергу про "бажання Москви більшовизувати захоплені території". Наприклад, пражська офіційна газета "Polední list", писала 15 січня 1945 року "Сталіну не потрібно відновлення колишньої Чехословацької держави, він хоче всюди мати тільки більшовицькі республіки...Ці події тільки в черговий раз підтверджують, що більшовицька політика всюди однакова". Братиславська урядова газета "Slovak" писала 24 січня, що Петрущак вимагає від Бенеша приєднання Східної Словацьчини до СРСР, а братиславське радіо в передачі на німецькій мові стверджувало: очікуване включення Карпатської України в СРСР свідчить, про те, що радянсько-чехословацький договір 1943 року був лише "інструментом розширення радянського імперіалізму на центральну Європу" [1, с. 128].

Роблячи підсумок, можна констатувати, що пік появи підкарпатської проблеми в світових ЗМІ припав на січень 1945 року. Це пов'язано з кількома факторами, найголовнішим з яких є т.зв. "польське питання" – прагнення СРСР домогтися визнання Чехословацькою Польського комітету національного визволення в якості тимчасово уряду Польщі і, в зв'язку з цим, визнання радянсько-польських кордонів. Безумовно, Радянський Союз потребував легітимізації кордону з Польщею, а саме включення Східної Галичини в УРСР, оскільки, тільки таким чином, приєднання Закарпатської України мало сенс в рамках геополітичних стратегій СРСР. Сталін повинен був залучитися підтримкою Бенеша в "польському питанні", котрий, проте, вагався з рішенням. Це і спонукало Радянський Союз до акту "витоку інформації" в світові ЗМІ, з метою тиску на чехословацький уряд. Тему Закарпаття різко підхопили провідні газети. Після Ялтинської конференції 4-11 лютого 1945 р., де було визнано польсько-радянський кордон зі Східною Галичиною в складі УРСР, питання приєднання Закарпаття все рідше почало з'являтися на сторінках світової преси.

Джерела та література

1. Марьина В. В. Закарпатская Украина (Подкарпатская Русь) в политике Бенеша и Сталина. 1939-1945 гг. / В. В. Марьина. – Москва: Новый хронограф, 2003. – 302 с.
2. Поп И. Подкарпатская Русь – Карпатська Україна – Kárpátaljai Terület – Закарпатська Україна. (1938 – 1945 гг.) / И.Поп. – Ужгород: ПП "Повч Р.М.", 2008. – 104 с.
3. Поп І. Режисери і статисти. "Воз'єднання Закарпаття з Радянською Україною" в дзеркалі московських документів 1944-1945 рр. / І. Поп // Карпатський край. – січень-квітень 1995. – № 1-4 (110). – С. 68-72.
4. Marek J. Radiostanice VLADISLAV v marném boji o Podkarpatskou Rus // Historie a vojenství. Časopis vojenského historického ústavu. – 4/2011. –Ročník LX. – S. 55-70.
5. Němeček J. Zpráva vládního delegáta Františka Němce o vývoji na Podkarpatské Rusi 1944 / J. Němeček, H. Nováčková, M. Sedláková // Sborník archivních prací. Praha : Archivní správa Ministerstva vnitra. – Roč. 50. – č. 1. – 2000. – S. 121-203.
6. Офіційний Р. А. Закарпатська Україна. 1944 – 1946 роки. Превентивна радянська історія // Закарпаття 1919-2009 років: історія, політика, культура / україномовний варіант українсько-угорського видання. – Ужгород, 2010. – 720 с.
7. Hanzlík F., Vondrášek V. Armáda v zápase o politickou moc v letech 1945 – 1948. – Praha: MO – AVIS, 2006. – 399 s.
8. Czechoslovak Minister of External Affairs (Masaryk) to the Delegate. Telegram. London, October 20, 1944 // Nemecek F., Moudry V. The Soviet Seizure of Subcarpathian Ruthenia. – Toronto: William B. Anderson Publisher 47 Highfield Road, 1955. – 375 p.
9. Národní archiv České Republiky. – Fond č. 1419. – Archiv Huberta Ripky. – ka. 194. – sign. 1-52-2. – MZV Zpravy z Podkarpatské Rusi 1945
10. Národní archiv České Republiky. – Fond č. 1419. – Archiv Huberta Ripky. – ka. 194. – sign. 1-52-1-3. – Podkarpatská Rus Vnitřní situace 1945.
11. FALUDI, IVAN 1895-1978 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.sac.se/Om-SAC/Historik/Biografier/Faludi,-Ivan-1895-1978>.
12. Národní archiv České Republiky. – Fond č. 1419. – Archiv Huberta Ripky. – ka. 195. – sign. 1-53-7. – MZV VI. Delegation 1944-1945.

Khudish P. N. International reaction to annexation of the Transcarpathia by the USSR (1944 – 1945)

The international reaction in the media and diplomatic circles to the process of annexation of the Transcarpathian Ukraine by The Soviet Union had been investigated by the author. The events surrounding the Czechoslovak government in London and the way they were highlighted in the press had been investigated as well. Author analyzed the international leading newspapers and magazines (British, American and Polish) as well as the reaction of the German, Czech and Slovak sides. Author made an attempt to investigate the causes and consequences of the resonance in the world press, on this issue, in January 1945.

Key words: Transcarpathian Ukraine, Czechoslovakia, USSR, world press, annexation.

Худиш П. Н. Международная реакция на присоединение Закарпаття к СССР (1944 – 1945 гг.)

Автор исследует международную реакцию в средствах массовой информации и дипломатических кругах на процесс присоединения Закарпатской Украины в состав Советского Союза, а также события вокруг чехословацкого лондонского правительства и способ их освещения в прессе. Анализируются материалы ведущих мировых газет и журналов (британских, американских, польских), а также реакция с немецкой, чешской и словацкой сторон. Сделано попытку проследить причины и последствия возникновения резонанса в мировой прессе, по этому вопросу, в январе 1945 года.

Ключевые слова: Закарпатская Украина, Чехословакия, СССР, мировая пресса, присоединение.